

הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א

ראש הישיבה

יעזוב רשע דרכו

שאלה

תקופה זו, שאנו מצויים בה, היא תקופת התשובה. החל מחודש אלול, לתשובה, דרך עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, שבהם "ה' ביותר ומתקבלת היא מיד" (הלי תשובה ב, ט), ועד להושענה רבה, שבה נחתם ג' - נדרש כל אדם ואדם לבחון את דרכו ולשוב בתשובה מהעבירות שבידו. כאשר הרמב"ם מפרט את דיני החזרה בתשובה, הוא מחלק את תהליך ה' לארבעה חלקים: עזיבת החטא, וידוי, חרטה וקבלה לעתיד (ב, ט). בפרוס החדשה, כאשר אנו בוחנים את דרכינו ומבקשים לשוב בתשובה לפני קוננו, בלבנו תחושה קשה: הלא בדיוק לפני שנה, כאשר בחנו את דרכינו בשנה זוכרים אנו שהתוודינו בדיוק על אותם חטאים, ואף קיבלנו על עצמנו שלא עליהם שוב. והנה, רק חלפה לה שנה, ושוב אנו מגלים שחטאנו באותם ונדרשים לקבל על עצמנו שלא נעבור עליהם להבא. כיום, כאשר פינו - בכוונה מלאה! - שלעולם לא נשוב לעוונות שזה עתה נטשנו, יודעים אננו ליבנו שבעוד שנה נשוב ונעמוד בלב שבור לפני ריבון העולמים, ונתוודה על פשעים בדיוק. האמנם אין במעמד זה משום "דבר שקרים לא יכון לנגד עיני ק"א. ה? האין אנו נחשבים, חס וחלילה, כאומרים "אחטא ואשוב", שאין בידם לעשות תשובה (יומא פה:)?

תשובה

כאשר הוא מפרט את תהליך החזרה בתשובה, מתאר הרמב"ם את שלב לעתיד במילים "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" (ב, פירושו של הביטוי "זה החטא"? האם הכוונה היא לאותו החטא שחטא בו, נחשב לבעל תשובה גם אם עמד בכל מעשיו הרעים ונטש רק את החטא ה' שבו מאס? מפי הגרי"ר סולובייצ'יק זצ"ל שמעתי שלא כך הדבר, אך לשם העניין עלינו לעמוד על שני פניו של תהליך התשובה.

עוסק הרמב"ם בתשובה מסוג שונה: באדם המכיר בדרבניו הרעים - ולא רק במעשיו המקולקלים - ומבקש לשנותן. בניגוד לתשובה מהסוג הראשון, שיש לה תכלית ברורה ואדם שלא שנה בחטאו השיג את מטרתו, התשובה מהסוג השני היא מפעל חיים. אין לה נקודת סיום, והיא מתווה את דרכו של האדם לאורך כל ימי חייו, "עד שימות והוא בעל תשובה ויזכה לחיי העולם הבא" (א, י).

תשובה מקיפה זו, שבה אנו עוסקים, היא משמעותית יותר וקשה יותר מהתשובה הנקודתית, שבה עסק הרמב"ם בראשית דבריו. דרך החטאים היא פחות מוגדרת מהמעשים הרעים, וקשה יותר להכיר בה כדי לשוב ממנה. מאידך, דרך זו היא גם השורש שהוביל לעוונות, ושיפורה גורם ישירות גם לתיקון המעשים.

בתחילת פרק ז' מסכם הרמב"ם את דבריו בעניין הבחירה החופשית: "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו, ישתדל אדם לעשות תשובה...". ניסוח זה נראה תמוה ביותר: וכי אין התשובה מצווה, אלא עצה טובה בלבד? לאמיתו של דבר, במינוח זה מתייחס הרמב"ם לתשובה מהסוג השני: לתשובת המידות הכוללת, ולא לתשובת המעשים הנקודתית. לתשובה זו אין יעד, שכאשר מגיעים אליו ניתן לנח על זרי הדפנה, והיא כרוכה ומלווה בניסיונות בלתי-פוסקים: "לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמה ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו - לפיכך ישוב מחטאיו מיד" (א, ב).

לתשובה מסוג זה מתייחס גם הנביא ישעיהו, בדבריו "יעזב רשע דרכו" (ישעיהו נ"ה, א): דרכו של הרשע היא חוט השני המקשר בין מעשיו השונים, ומתווה את עתידו על סמך העבר וההווה. כאשר הרשע חוזר בתשובה, הוא אינו נדרש לעזוב רק את מעשיו, אלא אף לשנות את כיוון חייו ולנטוש את הדרך שהובילה אותו לעבירות שבידו: "שובו שובו מדרכיכם הרעים, ולמה תמותו בית ישראל" (יחזקאל ל"ג, יא).

לתשובה מסוג זה, של תיקון מידות ושינוי כיוון חיים, מתייחס הרמב"ם במונח "ישתדל". מוקד תשובה זו אינו התוצאה - "כדי שימות והוא בעל תשובה", אלא הדרך, השאיפה והמאמץ: "ישתדל אדם לעשות תשובה", וממילא ימות כשהוא בעל תשובה וייכנס לחיי העולם הבא.

כאן עלינו לעמוד על נקודה חשובה: אמנם החזרה בתשובה מדרך החטא היא מהפך באישיותו של האדם, אולם מהפך זה אינו מלווה בדרך כלל במהפך מקביל במעשיו. רק לעיתים רחוקות אנו נתקלים באנשים הקרויים בפי העם "בעלי תשובה", ששינו את דרכם ואת אורחות חייהם בצורה דרמטית. בדרך כלל, השינויים הנראים לעין המלווים את החזרה בתשובה הם מינוריים בהרבה: אם עד כה נכנע האדם ליצרו

בעוצמתו לגירוי שגרם לו לחטוא: בטרם החזרה בתשובה, האדם נהג לדב הרע בכל פעם שהרגיש רצון לעשות זאת. לאחר שחזר בתשובה, נדרשת חזקה יותר כדי להביאו לדבר לשון הרע שוב.

זוהי משמעותם העמוקה של דברי הרמב"ם - "שלא ישוב לזה החטא לעולם יעמוד באותה סיטואציה מדוייקת שבה חטא - הוא לא יחטא שוב. אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ומדרך העולם הוא שכל אדם נכשל בחטאים. ה משמעותה התקדמות: "אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר ש ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה" (א, ב). הקבלה לעתיד חלק אינטגרלי מתהליך התשובה, מבטיחה התקדמות הדרגתית, הנמשכת כל החיים.

אדם העומד בחיל ורעדה לפני קונו ורוצה לשוב לפניו בתשובה, יודע כי שחלפה לא חטא באותם חטאים שעליהם שב בשנה שלפניה. בשנה זו הוא לעמוד בפני יצרו, וגבר עליו באותן סיטואציות שבהן הוא חטא לפני ש אדם זה זוכר את חטאיו בשנה שחלפה, מתחרט ומתוודה עליהם, ומקבל ע להתקדם במעלות התשובה, ולגבור על יצרו באותן סיטואציות שבהן חטא. כזו, האדם מתקדש מדי שנה בדרך העולה בית אל, ומתקן את דרכיו ומש מעשיו, "כדי שימות והוא בעל תשובה, ויזכה לחיי העולם הבא".

כמה מעולה מעלת התשובה! אמש היה זה מובדל מה' אלוהי ישראל, צועק ואינו נענה... והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד, ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה, ולא עוד אלא שמתאווים להם, שנאמר "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשניב קדמוניות".